

sorum, latitudinem recordatio beneficiorum, sublimitatem contemplatio majestatis, profundum inspectio judiciorum. Quærendus adhuc fuerat, qui nec satis adhuc inventus est, nec quæri nimis potest: at orando forte quam disputando dignius quaeritur, et invenitur facilius. Proinde is sit finis libri, sed non finis quaerendi.

159-160 ADMONITIO

IN SEQUEMTEM EPISTOLAM SEU OPUSCULUM II.

1. *Libros de Consideratione, ad summum Pontificem directos, opportune subsequitur tractatus De componendis Moribus Episcoporum, quæ prima est ex quinque Bernardi epistolis ad Henricum archiepiscopum Senonensem, ordine quadragesima secunda. Is cognomento Aper, testante Hugone Autissiodorensi chronographo, aliis (si vulgati non fallunt indices) Gilbertus, ex canonico electus est post Daimbertum pontifex Senonensis anno 1122. Hac in dignitate cum remissius ageret, ad diligentiores muneris sui curam animatus est, agente potissimum Gaufrido Carnotensi episcopo cum Burchardo Meldensi, confratrem in primis sancto Bernardo: quem et patronum habuit adversus Ludovici VII infestationes, ut testatum facit epistola quadragesima nona, ad Honorium papam.*

2. *Has autem procellas tum Henrico, tum Stephano Parisiensi episcopo excitavit eorum secessus ab aula, et vitæ melioris institutio. Adeo ut qui ante, sicut in prædicta legitur epistola, in habitu actuque sæculari honorati fuerant sublimes, iudicati fideles, habiti familiares; postea inimici facti sint digne suo sacerdotio conversantes, et per omnia honorificantes ministerium suum. Hinc domini Senonensis constantiam labefactare conatus est Ludovicus rex: quod amplius illustratur in Notis ad epistolam vigesimam secundam et quadragesimam quintam.*

3. *Non tamen ita mores suos composuit Henricus, ut non in ecclesiasticam censuram incurrerit ob inquam vexationem eujusdam archidiaconi Ecclesiæ suæ, quem non modo iudicio non convictum, sed nec verbo conventum dignitate privavit, teste Bernardo in epistola centesima octogesima secunda, ad eundem Henricum. Hunc suspensum fuisse tradit Hugo chronographus Autissiodorensis ad annum 1136: idque attestantur Acta Episcoporum Autissiodorensium capite quinquagesimo quinto, ubi de Hugone episcopo, qui cum in Senonensi ecclesia, propter suspensionem domini Henrici metropolitani, locum consecrationis non haberet; apud Ferrarias a domino Gaufrido Carnotensi episcopo circa festum beati Vincentii consecratus est. Hanc autem suspensionem Henrico ex iniqua depositione archidiaconi sui accidisse proximam vero est. Sed tandem hac censura solutus antistes, anno 1140, apud Senonas synodum habuit, in qua Petri Abelardi errores damnati fuerunt. Exstant ea de re communes Patrum synodice litteræ ad Innocentium papam, inter Bernardinas epistola centesima nonagesima prima; quibus litteris significant, se paucis totum negotium exposuisse, pro eo maxime, quia id ipsum diffusius ac plenius contineretur in litteris domini Senonensis: quæ litteræ non aliæ videntur, quam Bernardi epistola centesima nonagesima, ad Innocentium, quæ inter hosce tractatus relata est. Porro Henricus vivere desiit anno 1144 et quidem quarto Idus Junii: cui successit Hugo præcentor.*

4. *Cæterum hanc epistolam statim ab Henrici conversione scriptam fuisse probant in primis hæc ejus verba n. 2: «Nuper autem nobis a vestris partibus flare cepit aura secundior. Rumoribus siquidem recentioribus nuntiata sunt de vobis solito lætiora, et non ex incerto famæ, sed ore veridico venerabilis Meldensis episcopi:» quod scilicet vitam in melius instituisse Henricus Gaufridi Carnotensis episcopi consiliis, ut mox declarat Bernardus. Atqui hanc Henrici mutationem Honorii secundi pontificatu, ac proinde ante annum 1130 contigisse constat, tum ex Bernardi epistola quadragesima nona, ad eundem Honorium, cui ipsum Henricum commendat; tum ex ipsa infestationum causa, quæ non alia fuit, quam Henrici discessio ab aula et aulico vivendi genere, atque adeo vitæ rectoris institutio, ut patet ex præmissis.*

5. *Hæc sub annum 1126 scripta fuit hæc epistola: quo tempore Meldensi præsidebat Ecclesiæ Burchardus, cujus relatu «solito lætiora» de Henrici conversatione nuntia Bernardus ait se accepisse. Meldensi, inquam, Ecclesiæ tunc præerat Burchardus, non, uti hactenus vulgo persuasum fuit, Manasses II, quem non ante annum 1133 Burchardo successisse probant authentice ejus litteræ de Choisiaco pro monasterio Sancti-Martini de Campis, ubi hæc clausula habetur: «Acta sunt hæc anno incarnationis Domini 1133, indict. xiii, anno autem ordinationis domini Innocentii II papæ sexto, ordinationis nostræ secundo, et alia ejusdem charta de Mauregarlo, data «anno incarnationis Domini 1140. anno autem ordinationis nostræ septimo.» Huic calculo favet Ordericus in libro sexto, pag. 627, ubi «Stephanus Parisiensis episcopus, et Burchardus Meldensis Resbacenses monachos admonuisse memorantur de concedendis Ulicensibus reliquiis sancti Ebrulfi, qua de re Bernardus epistolam ad Resbacenses scripserat. Id factum refert Ordericus anno 1130, ad quem proinde annum Burchardus Meldensem Ecclesiam, non Manasses, administrabat. Hinc corrigendi numeri apud Chesnium in notis ad Abælardum, ubi Manasses dicitur Meldensem Ecclesiam regere cepisse anno 1125: idque probatur ex ejus litteris de Choisiaco, quas decennio serius, et quidem anno Manassæ episcopi secundo, datas fuisse superius observavimus. Quanta vero morum et consiliorum gravitate præditus fuerit Burchardus, illud argumento est, quod ipsum cum Gaufrido consiliarium Bernardus Henrico gratulatur hac in epistola, quæ in codice Vaticano notato 663 dividitur in septem capita. Verum satius visum est Horstianas sectiones jam receptas retinere*

S. BERNARDI ABBATIS

DE MORIBUS ET OFFICIO EPISCOPORUM TRACTATUS

SEU EPISTOLA XLII

AD HENRICUM ARCHIEPISCOPUM SENONENSEM.

461 PROLOGUS.

Domino venerabili HENRICO, Senonensium archiepiscopo, frater BERNARDUS, si quid potest peccatoris oratio.

Placuit Præstantiæ vestræ novum aliquid a nobis dictatum requirere. Gravamur pondere dignitatis, sed dignationis munere gratulamur. Et blanditur petentis favor, et petitionis terret exactio. Qui enim nos sumus, ut scribamus episcopis? Unde dare, inde et negare compellor quod postolor. Scribere tantæ altitudini, supra me est: et eidem non obedire, contra me. Utrobique periculum; sed in ea parte majus imminere videtur, si non obediero. Hac itaque exiens qua minus apparet, facio quod jubetis. Dat quippe ausum ipsius dignitatis dignanter indulta familiaritas, et excusat præsumptionem auctoritas imperantis.

CAPUT PRIMUM.

Arduum ac periculosum esse munus episcopi; ideoque ei bonis consiliariis opus.

1. Igitur ex quo regni cælorum claves Deo auctore vobis traditas suscepistis, ac juxta ritum fortis illius mulieris, manum mittere cepistis ad fortia (*Prov. xxxi, 19*), si qua vos aut egisse quæ non deberetis, aut pertulisse quæ nolletis audivimus, et illa agentem doluimus, et condoluimus hæc patienti. Inter hæc autem ego recordabar illorum versiculorum: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ascendunt usque ad cælos, et descendunt usque ad abyssos. Anima eorum in malis tabescebat; turbati sunt; et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est (Psal. cvi, 23, 26, 27).* Et ideo non judicabam, ut assolet; magis quippe ad compassionem me provocabat hujusmodi cogitatio: Si, inquam, tentatio est cujuscunque hominis vita super terram (*Job. vii, 4*), quantis putatis periculis patet vita pontificis, cui omnium necesse est ferre tentationes? Si ergo latens in caverna, et quasi sub modio, non quidem luceus, sed fumigans, ventorum tamen impetus nec sic declinare sufficio, sed continuis tentationum variisque fatigatus impulsibus, instar vento agitate arundinis, hæc illacque circumferor: quid positus supra montem, positus supra candelabrum? Solus

(77-78) *Haud dubie Burchardi, non Manassæ II, ex Admonitione, n. 5.*

(79) *In editis, etiam anni 1494, hic interseruntur hæc verba, absque prudentia et benevolentia non*

PATROL. GLXXXII.

A mihi servandus, solus tamen ipse mihi sum scandalo solus tædio, solus oneri atque periculo, ita ut propria gula et ventri, et oculo scandalizanti frequenter irasci oporteat. Quibus ergo molestiis angitur, quibus lacessitur injuriis, cui etiam, etsi propria essent, nunquam tamen de alienis dessunt foris pugnae intus timores?

2. Nuper autem nobis a vestris partibus flare cepit aura secundior. Rumoribus siquidem recentioribus nuntiata sunt de vobis solito lætiora, et non ex incerto famæ, sed ore veridico venerabilis Meldensis episcopi (77-78). Interrogatus enim de esse vestro, vultu alacri, et tanquam bene fidens unde requirebatur: Puto inquit, hominem ex hoc jam consiliis se subacturum Carnotensis episcopi. Hoc ab eo responsum tam lætus accepi, quam certus fui consilia viri fidelissima fore. In nullo melius poterat nobis cordis vestri propositum commendare, in nullo spem dare certiorum vestri profectus in Domino. Secure, ni fallor, præfatis ambobus viris et vos, et vestra credetis. Talibus utendo **462** consiliariis, bonam vobis servabitis et famam, et conscientiam. Sic Dei sacerdotem, sic tantæ civitatis decet episcopum, puerilibus non agi secularibusve consiliis. Omnes, juxta Domini præceptum, etiam inimici, diligantur (*Luc. vi, 27*); sed ad consilium soli eligantur, qui et prudentes esse videantur, et benevoli (79). Propterea Dominus, et imprudens discipuli, et fratrum infidele consilium refutabat, respondens improvido. *Non sapi quæ Dei sunt (Marc. viii, 33)*; et malevolis, *Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendam (Joan. vii, 8)*. Nec istorum malitiæ, nec illius imprudentiæ se credendum putavit. Quærens denique cui se credere debeat, cui tuto sua committat dispensanda mysteria, et quasi difficile inveniens, sub admiratione interrogat: *Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam? (Matth. xxiv, 45).* Quamobrem et Petro curam ovium crediturus prius ejus studuit probare benevolentiam, ter sciscitans si se diligeret (*Joan. xxi, 15-17*). Probavit et prudentiam, quando errantibus hominibus, et putantibus ipsum esse quempiam ex Prophetis, ille prudenter veritatem ad-

esse perfecta consilia: quod lemma est ex margine invecum in textum, deestque emendationibus manuscriptorum Colbertinis 1038 et 1410.

didi, placere intendis, non mundo, sed Deo cur qualis populus, talis et sacerdos? Enimvero, si sacerdos pastor est, et populus oves, dignum est ut in nullo appareat ovibus pastor dissimilis? Si instar mei, qui ovis sum, pastor meus et ipse incurvus graditur, vultum gerens deorsum, et terram semper respiciens, et soli ventri mente jejunos pabula quærans, in quo discernimur? Væ, si venerit lupus! non erit qui prævideat, qui occurrat, qui eripiat. Decetne pastorem more pecorum sensibus incubare corporeis, hæere infimis, inhiare terrenis: et non potius erectum stare ut hominem, cœlum mente suspicere, quæ sursum sunt et quærere et sapere, non quæ super terram?

6. Cæterum mihi indignatur, si vel nutum facere audeam, jubetque ori manum apponere, dicens monachum, qui non habeam judicare de episcopis. Unam et oculos mihi claudas, ut nec cernere possem, quæ contradicere prohibes! Magna vero præsumptio, si ovis cum sim, in ipsum pastorem meum lupas sævissimas, vanitatem et curiositatem, irrere cernens, infremuero, quo ad meum forte balatum cruentis bestiis a quopiam occurratur, et succurratur perituro. Quid facient de me, qui ovicula sum, quæ et ipsum pastorem tanta feritate insiliunt? Et quidem si non vult ut clamem pro se, nunquid non et pro me balare licebit? **464** Sed, etsi ego sileo, ne ponere videar in cœlum os meum, clamatur tamen in Ecclesia: *Non in veste pretiosa*. Clamatur autem specialiter ad feminas: ut erubescat in se deprehendi episcopus, quod in fragiliori quoque sexu audierit reprehendi. An forte nulla timetur confusio, si ego solus submussitare desiero? Nunquid etsi ego non loquor, sua cuique non loquitur conscientia? Quid si alius audacior me, non quidem de Apostolo, ut ego; non de Evangelio, non de propheta, non denique quidpiam ecclesiasticum, sed illud tantum gentilicium ingerat: Dicite, pontifices, » non quidem « in sancto, » sed in freno, « quid facit aurum? » Quam tolerabilius cernitur in sancto, quam in freno! Hoc me etiam tacente, etsi non curia regum, tamen penuria pauperum clamat. Sileat licet fama, sed non fames. Fama quidem silet, quia non potest mundus odisse vos. Nam quomodo arguet mundus peccatum, a quo potius laudatur peccator in desideriis animæ auæ, et iniquus benedicitur!

7. Clamant vero nudi, clamant famelici, conqueruntur, et dicunt:

Dicite, pontifices, in freno quid facit aurum?
(PERSIUS, Sat. 8, vers 69.)

Nunquid aurum a freno repellit frigus sive esuriem! Nobis frigore et fame miserabiliter laborantibus, quid conferunt tot mutatoria, vel extensa in perticis, vel plicata in manticis! Nostrum est quod effunditis; nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis. Et nos enim Dei psalatio, et nos sanguine Christi redempti sumus. Nos ergo fratres vestri. Videte quale sit de fraterna portione pascere

(82) Clavate corrigiæ, lora clavus ex auro, purpura, aliisve coloribus intexta.

oculos vestros. Vita nostra cedit vobis in superfluas copias. Nostris necessitatibus detrahitur, quidquid accedit vanitatibus vestris. Duo denique mala de una prodeunt radice cupiditatis, dum et vos vanitando peritis, et nos spoliando perimitis. Jumenta gradiuntur onusta gemmis, et nostra non curatis crura nuda caligulis. Annuli, catenulæ, tintinnabula, et clavate quædam corrigiæ (82), multa que talia, tam speciosa coloribus, quam ponderibus pretiosa, mulorum dependunt cervicibus: fratrum autem lateribus nec semicinctia miserantes apponitis. Huc accedit, quod hæc omnia nec negotiationis studio, nec proprio manuum exercitio vobis elaborastis, sed nec jure hæreditario possidetis: nisi forte et vos in corde vestro dixeritis: *Hæreditate possideamus sanctuarium Dei* (Psal. LXXXII, 13). Et hæc pauperes modo quidem coram Deo tantum, cui corda loquuntur. Nec enim audent aperte causari adversum vos, quibus interim pro sua vita necesse habent potius supplicare. Cæterum in futuro stabunt in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, stante quippe pro eis patre orphanorum, et judice viduarum. Ipsius enim tunc vox erit: *Quandiu non fecistis unis dei his minimis meis, nec mihi fecistis* (Matth. xxv, 45).

CAPUT III.

Præsulum potissima et dignissima ornamenta, castitas, charitas, humilitas.

8. Vos autem, reverendissime pater, vos, inquam, absit ut in talibus honorificandum putetis ministerium vestrum. Videntur quidem honorifica, sed oculo qui videt in facie, non qui videt in abscondito. Nam, quæ videntur in abscondito, nullis apparent fucata coloribus, spectabilia sunt tamen; nullis condita saporibus, prædulcia tamen; nullis elevata culminibus, excelsa tamen. Castitas, charitas, humilitas, nullius quidem coloris sunt, sed non nullius decoris; nec mediocris decoris, qui divinos quoque delectare possit aspectus. Quid castitate decorius, quæ mundum de immundo conceptum semine, de hoste domesticum, angelum denique de homine facit? Differunt quidem inter se homo pudicus et angelus, sed felicitate, **465** non virtute. Sed, etsi illius castitas felicior, hujus tamen fortior esse cognoscitur. Sola est castitas, quæ in hoc mortalitatis et loco, et tempore statum quemdam immortalis gloriæ repræsentat. Sola inter nuptiarum solemnia morem beatæ illius vindicat regionis, in qua neque nubunt, neque nubuntur: præbens quodammodo terris cœlestis jam illius conversationis experientiam. Vas interim fragile quod portamus, in qua et crebro periclitamur, tenet castitas (ut monet Apostolus) in sanctificationem (I Thess. iv, 4), et instar odoriferi balsami, quo condita cadavera incorrupta servantur. Sensus ipsa et artus continet et contingit [constringit], ne dissolvantur otis, ne corrumpantur desideriis, ne carnis voluptatibus computrescant: quemadmodum legitur de quibusdam, quia *computruerunt ut jumenta in*

stercore suo (Joel. i, 17). Hoc itaque tantæ pulchritudinis ornamentum digne dixerim sacerdotium honorare, quod dilectum Deo et hominibus faciat sacerdotem, cujus quippe memoria, non in carnis successione, sed in spiritali benedictione sit, reddatque similem in gloria sanctorum, in hac licet adhuc regione dissimilitudinis constitutum.

9. Verum quantalibet venustate sui castitas eminere appareat, sine charitate tamen nec pretium habet, nec meritum. Nec mirum. Quod enim absque illa bonum suscipitur? Fides? Sed nec si montes transferat. Scientia? Sed ne illa quidem quæ lingua loquitur angelorum. Martyrium? *Nec si tradidero*, inquit, *corpus meum ita ut ardeam* (I Cor. xiii, 1-3). Nec absque illa quodlibet bonum suscipitur, nec cum illa quamlibet exiguum respicitur. Castitas sine charitate lampas est sine oleo. Subtrahe oleum, lampas non lucet. Tolle charitatem, castitas non placet. Sed o quam pulchra est, ut Sapiens clamat, *casta generatio cum charitate!* (Sap. iv, 1.) Cum illa, inquam, charitate, quam describit Apostolus, *de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta* (I Tim. i, 5).

10. Porro puritas cordis in duobus consistit: in quærenda gloria Dei, et utilitate proximi; ut in omnibus videlicet actis vel dictis suis nihil suum quærat episcopus, sed tantum aut Dei honorem, aut salutem proximorum, aut utrumque. Hoc enim agens implebit non solum pontificis officium, sed et etymologiam, nominis, pontem utique se ipsum faciens inter Deum et proximum. Pertingit pons iste usque ad Deum ea fiducia, qua non suam, sed illius gloriam quærat. Pertingit usque ad proximum illa pietate, qua et ipsi, non sibi prodesse desiderat. Offerit Deo bonus mediator preces et vota populorum: reportans illis a Deo benedictionem et gratiam. Supplicat majestati pro excessibus delinquentium, vindicat in peccantes injuriam Dei. Ingratis improperat beneficia pietatis, contemnentibus potentiæ severitatem insinuat, utrisque tamen nihilominus placare studet indignantis furorem: nunc quidem hominum obtendens infirmitatem, nunc divinæ magnitudinem pietatis. Denique sive excedat Deo, sive sobrius sit nobis, aut Deo semper, quantum in ipso est, præstare [al. placere] gessit, aut [al. add. præstare] nobis, non quod sibi omnino utile est quærens, sed quod multis.

11. Fidelis pontifex, qui bona quælibet per manus suas transeuntia, sive divina beneficia ad homines, sive hominum vota ad Deum, columbino intuens oculo, nihil sibi retentat ex omnibus. Nec populi requirit datum, sed lucrum, nec Dei gloriam usurpat sibi. Acceptum talentum non ligat in sudario, sed pariter nummulariis, a quibus et usuras recipit, non sibi, sed Domino. Non habet foveam ut vulpes, non tanquam volucres nidum, non loculos quomodo Judas; non denique, sicut nec Maria, locum in diversorio. Imitatur perfecto illum qui non habebat ubi reclinaret caput; factus in præsentiarum tanquam vas perditum: quandoque procul dubio futu-

rum vas in honorem, et non in contumeliam. Denique perdit animam suam in hoc mundo, ut in vitam æternam custodiat eam. Hoc tanto puritatis intimæ bono gloriari non potest veraciter, nisi qui extrinsecas **466** gloriolas perfecte respuerit. Nec enim pure valet Dei vel proximi quærere lucra, qui propria non contempserit. Is tantum puritatis interioris gloria non fraudatur, qui dicere potest cum Domino: *Si ego quæro gloriam meam, gloria mea nihil est* (Joan. viii, 54); et cum Apostolo: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum* (Philipp. i, 21); et cum propheta: *Oblivioni datus sum, tanquam mortuus a corde* (Psal. xxx, 13), id est a propria voluntate. Bona oblivio, si te ipsum nescias, ut proximo prosis. Bene autem mortuus a corde, si jam non tibi vivere studeas, sed ei qui pro te mortuus est. Bene mortuus est a corde, qui dicit: *Vivo autem jam non ego*. Sed, si mortuus a se, non tamen a Christo: sequitur enim *Vivit vero in me Christus* (Galat. ii, 20). Mortem hanc, quæ fit a corde, infert charitas, de qua loquitur sponsa in Canticis: *Vulnerata charitate ego sum* (Cantic. iv, 9). *Mortis quippe est ut mors dilectio* (Cantic. viii, 6), et mortem in nobis, non vitam occidit. Unde et audacter minatur: *O mors, ero mors tua* (Ose. xiii, 14). Peccatum exstinguit, quod animæ vitam expulerat; animamque restituit innocentia.

11. Verum, si prævalet morti charitas, ita ut illum in congressu perimere possit, cur dicitur *fortis ut mors*, et non potius, morte fortior? An forte quia et ipsa est mors, et se ipsa fortior esse non potest? Bona mors, non vitæ, sed mortis. Bona mors, et nequaquam abhorrenda, quæ vitam etsi admittit, non perimit. Admitit quidem, sed ad tempus, restituendam in tempore, duraturam sine tempore. Denique *mortuis estis*, inquit, *et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (Coloss. iii, 3, 4). Libenter igitur carebo ad tempus, ut in æternum possideam. Et ista sufficiant pro eo quod scriptum est: *Charitas de corde puro* (I Tim. i, 5). Sane in tanta oblivione sui necesse est cor bene esse conscius sibi, quo se in lucra securius foris extendat, cum securam intra se reliquerit conscientiam. Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiat? (Matth. xvi, 26.)

CAPUT IV.

Cura sincere fidei, et charitatis non fictæ, præsuli maxime necessaria.

13. Sed et ordinis exigit ratio, ut qui ad sui mensuram proximum jubetur diligere, prius se ipsum diligere norit. Itaque duo sunt præcipue quæ bonam reddunt conscientiam, poenitere de malis, et abstinere a malis; hoc est, ut verbis loquar beati Gregorii, et commissa flere, et flenda non committere (Hom. 34, in Evang. post. med.) Horum neutrum solum sufficit. Nam si primum absque secundo sufficeret, frustra et David hortaretur dicens, *Declina a malo*